

**T.C. SANAYİ VE
TEKNOLOJİ BAKANLIĞI**

DAKA
DOĞU ANADOLU
KALKINMA AJANSI

**2012 YILI HAKKÂRİ İLİNDE
MEYVECİLİK VE SEBZECİLİĞİN GELİŞTİRİLMESİ
MALİ DESTEK PROGRAMI
PROGRAM SONRASI DEĞERLENDİRME RAPORU**

T.C. SANAYİ VE
TEKNOLOJİ BAKANLIĞI

**2012 YILI HAKKÂRİ İLİNDE
MEYVECİLİK VE
SEBZECİLİĞİN
GELİŞTİRİLMESİ MALİ
DESTEK PROGRAMI
PROGRAM SONRASI
DEĞERLENDİRME RAPORU**

DOĞU ANADOLU KALKINMA AJANSI

Şerefiye Mah. Cumhuriyet Cad. 943. Sk. No 1

65140 İpekyolu/VAN

Tel : 0 (432) 485 10 15

Faks : 0 (432) 215 65 54

E-Posta : bilgi@daka.org.tr

2021, Van

Sayfa Sayısı: 34

**2012 YILI HAKKÂRİ İLİNDE MEYVECİLİK VE SEBZECİLİĞİN
GELİŞTİRİLMESİ MALİ DESTEK PROGRAMI PROGRAM SONRASI
DEĞERLENDİRME RAPORU**

Yayın Sahibi

Doğu Anadolu Kalkınma Ajansı

Yayın içeriğinin kısmen ya da tamamen yayınlanması ve çoğaltılması fikri mülkiyet haklarına tabidir. Kaynak gösterilmek kaydı ile Doğu Anadolu Kalkınma Ajansı yayınları üçüncü kişilerce kullanılabilir.

Teşekkür

Bu raporu hazırlayan Bitlis YDO Koordinatörü Nurettin POLAT ve raporun hazırlanmasında destek sağlayan Sanayi Politikaları Birim Başkanı Ömer ARVASI' ye teşekkürlerimizi sunarız.

İçindekiler

1	Kısaltmalar	1
2	Yönetici Özeti	2
3	Giriş.....	4
4	Program Hakkında Genel Bilgiler	6
	4.1 Program Tanım ve Kapsamı	6
	4.2 Programın Amaç, Öncelik ve Performans Göstergeleri	6
5	Programın Sonuçları	8
	5.1 Bütçe Gerçekleşmeleri	8
	5.2 Proje Başvuruları, Sözleşme İmzalanan ve Tamamlanan Projelere İlişkin İstatistiki Bilgiler.....	8
6	Programın Değerlendirilmesi	10
	6.1 Değerlendirmede Kullanılan Yöntem	10
	6.2 Amaç ve Öncelikler Kapsamında Hedeflere Ulaşılma Düzeyi.....	10
	6.3 Değerlendirme Kriterleri Kapsamında Programın İncelenmesi	11
	6.3.1 İlgililik	11
	6.3.2 Etkinlik	12
	6.3.3 Etkililik.....	13
	6.3.4 Etki	14
	6.3.5 Sürdürülebilirlik	20
7	Sonuç ve Değerlendirmeler (Program Tasarımına Yönelik Çıkarımlar)	23
8	EKLER	25
9	KAYNAKÇA	34

TABLÖLER

Tablo 1. Program Düzeyinde Performans Göstergeleri	7
Tablo 2. Proje Düzeyinde Performans Göstergeleri.....	7
Tablo 3. Bütçe Gerçekleşmeleri	8
Tablo 4. Programa Yapılan Başvuru Sayısı	8
Tablo 5. Proje Dağılımları.....	9
Tablo 6. Öncelik 1'e Göre Hedeflerin Gerçekleşmesi	11
Tablo 7. Başarıyla Tamamlayan Projelerin Performans Gerçekleşmeleri	14

ŞEKİLLER

Şekil 1. Projelerde Kaynak Kullanımı ve Performans İlişkisi	13
Şekil 2. Bahçelerin Köylere Dağılımı	15
Şekil 3. Güncel Bahçe Büyüklükleri	16
Şekil 4. Canlı Kalan Meyve Fidanı Sayısı	16
Şekil 5. Ağaç Başına Alınan Ortalama Verim	17
Şekil 6. Meyve Satışı Yapan Yararlanıcı Sayısı	18
Şekil 7. Meyve Bahçelerinde Gerçekleşen İstihdam.....	18
Şekil 8. Hedeflere Ulaşma Düzeyi	19
Şekil 9. Yararlanıcı Açısından Projenin Etkisi.....	20
Şekil 10. Hibe Katkısı Olmasaydı Projenin Gerçekleştirilme Durumu	21
Şekil 11. Kişi Başına Ortalama Eğitim Saati	22

1 Kısaltmalar

DAKA	Doğu Anadolu Kalkınma Ajansı
DAP BKİ:	Doğu Anadolu Projesi Bölge Kalkınma İdaresi Başkanlığı
HMSDP:	Hakkâri İlinde Meyvecilik ve Sebzeciliğin Geliştirilmesi Mali Destek Programı
KAYS:	Kalkınma Ajansları Yönetim Sistemi
Kg:	Kilogram
MDP:	Mali Destek Programı
Mtül:	Metretül
TRB2 Bölgesi:	Bitlis, Hakkâri, Muş ve Van İllerinden oluşan bölge
TÜİK:	Türkiye İstatistik Kurumu
YDO:	Yatırım Destek Ofisi

2 Yönetici Özeti

Hakkâri ilinde meyvecilik ve sebzeciliğin geliştirilmesi amacıyla 2012 yılında Ajans tarafından Hakkâri İlinde Meyvecilik ve Sebzeciliğin Geliştirilmesi Mali Destek Programı (HMSDP) ilan edilmiştir. Program kapsamında tahsis edilen 4 milyon TL toplam hibe tutarından faydalanmak için 33 adet proje başvurusu yapılmıştır. Programa hem kâr amacı güden gerçek ve tüzel kişilerin hem de kâr amacı gütmeyen kurum ve kuruluşların başvurmalarına imkân sağlanmıştır. Gelen başvuruların değerlendirilmesi neticesinde 7 adet proje başarılı bulunmuştur. Bu projelerden 3 tanesi kâr amacı güden gerçek ve tüzel kişilerden, 4 tanesi de kâr amacı gütmeyen kurum ve kuruluşlardan gelmiştir. Kâr amacı gütmeyen kurum ve kuruluşlar içerisinde Ziraat Odası, Köylere Hizmet Götürme Birliği ve İl Özel İdaresi yer almaktadır. Program kapsamında toplam 32 adet meyve bahçesi kurulmuştur. Bu bahçelere ceviz ve elma olmak üzere 2 adet meyve türüne ait fidan dikimi yapılmıştır.

Program tasarlanırken sadece meyve fidanı dağıtmanın yeterli olmayacağı düşünülerek başta sulama olmak üzere tarımsal altyapı, bahçe güvenliği için ihata, tarımsal ekipmanlar ve teknik eğitimleri içerecek şekilde kapsamlı bir destek modeli hayata geçirilmiştir. Program kapsamında 17'si ceviz ve 15'i elma olmak üzere 32 adet kapama meyve bahçesi kurulmuştur. Ceviz bahçelerinin alanı 327 dekar olurken elma bahçelerinin alanı 339 dekar olarak gerçekleşmiştir. Kurulan kapama meyve bahçeleri toplamda 22.637 mtül ihata ile çevrilmiştir. Kapama meyve bahçeleri için 56 adet çapa ve gübreleme makinesi alınmıştır. Toplamda 666 dekarlık kapama meyve bahçesi alanına damlama sulama sistemi kurulmuştur. Tüm bahçeler için su depoları alınmıştır. Ayrıca bahçe sahiplerine uygulama sürecinde ve devam eden yılda danışmanlık hizmeti verilmiştir. Bahçe sahipleri ve ilgili paydaşların katıldığı teorik ve pratik eğitimler verilmiştir.

Programın etkilerini incelemek için projelerden doğrudan faydalanan çiftçilerle görüşülmesinin daha uygun olacağı kanaatine varılmıştır. 32 bahçe sahibi ile yapılan görüşmelerde 12 bahçenin kurduğu bilgisine ulaşılmıştır. Programın sonlandığı tarihlerde yaşanan çatışmalı süreç neticesinde bakımsız kalan bahçelerdeki meyve fidanları kurumuştur. 20 bahçe sahibi ile görüşmeler yapılmış ve anket için ziyaret tarihleri belirlenmiştir. Ziyaret tarihlerinde 5 bahçe sahibinin karantinada olması nedeniyle yerinde ziyaret yapılamamış, telefon üzerinden sorular yöneltilmiştir. Diğer bahçe sahiplerinin adreslerine gidilerek yüz yüze anket yapılmıştır. Yapılan anketin sonuçlarına göre 20 bahçede projeler kapsamında 29.459 adet meyve fidanı dikildiği ve canlı kalan meyve fidanı oranının %70,8 olarak gerçekleştiği görülmüştür. Bahçe sahiplerinden alınan bilgilere göre yapılan hesaplamalar ağaç başına

ortalama verimin elma ağaçları için 5,5 kg, ceviz ağaçları için 1,3 kg olduğunu göstermiştir. Program kapsamında kurulan bahçelerde aile içinden 74, aile dışından 56 kişi olmak üzere toplam 130 kişi istihdam edilmiştir. Yapılan görüşmelerde bahçe sahiplerinde ve çalışan kişilerde bahçe bakımı ve kültürü açısından tecrübe kazanıldığı gözlenmiştir.

Uygulanan projenin hibe sağlama dışında proje yazma ve yürütme kapasitesine katkı sağladığı görülmüştür. Proje yürüten çiftçilerin %89'u elde ettiği tecrübe ile başka bir projeyi tek başına y r tebilece ini ifade etmiştir. Anket yapılan kişilerin %80'i proje sonrasında proje kültürünün yaygınla tı ını belirtmiştir. Bahçe sahiplerinin %74'  proje faaliyetlerini hibe olmasaydı ger ekle tiremeyeceklerini belirtmiştir. Sadece %10'u öz kaynaklarıyla proje faaliyetlerini uygun zamanda, belirlenen bütçe ile aynı bölgede ger ekle tireceklerini belirtmiştir.

3 Giriş

TRB2 Bölgesi'nin temel ekonomik aktivitelerinin başında tarım gelmektedir. Hakkâri özelinde ise tarımın etkisinin oldukça yüksek olduğu söylenebilir. Meyve ve sebze üretiminin yanında küçükbaş ve büyükbaş hayvan yetiştiriciliği, kümes hayvancılığı, arıcılık gibi faaliyetler gerçekleştirilmektedir. Bu faaliyetler genellikle geçimlik ekonomiye ilişkin olup bölge ekonomisine sınırlı katkı sağlamaktadır. Kırsal alanda üretimin artırılması ile maliyetlerin düşürülmesi ve ürünlerin ticarileştirilmesi hem bu alanlarda yaşayan vatandaşlara hem de bölge ekonomisine fayda sağlayacaktır. Geçimlik ekonominin artan nüfusun ihtiyaçlarını karşılamada yetersiz kalması kırsal kesimden başta büyükşehirliere olmak üzere göçü tetiklemektedir.

Türkiye İstatistik Kurumu (TÜİK) verilerine göre 2020 yılında Hakkâri ili bitkisel üretim değeri 286 milyon TL'dir ve iller arasında 75. sıradadır. Kişi başına bitkisel üretim değeri ise 1.020 TL olup 73. sıradadır (TÜİK, 2021a). Hakkâri ili genel olarak dağlık bir yapıya sahiptir. Bununla birlikte meyve ve sebze yetiştiriciliği yapılacak alanlar da bulunmaktadır. Bölge Planında meyvecilik ve sebzeciliğin geliştirilmesine ilişkin hedef ve stratejiler belirlenmiştir. Bölgede kırsal nüfus oranı da oldukça yüksektir. TÜİK'in 2020 yılı Adrese Dayalı Nüfus Kayıt Sistemine göre Hakkâri'ye bağlı belde ve köylerde 114.413 kişi yaşamaktadır ve belde ve köylerin nüfusunun toplam nüfus içindeki oranı %40,79'dur (TÜİK, 2021b). Dolayısıyla kırsal kalkınmaya yönelik Hakkâri ilinde hayata geçirilen projeler orada yaşayan insanların neredeyse yarısını doğrudan ilgilendirmektedir. Tarımsal üretimde gerçekleştirilen projelerin sonucunda artan üretim diğer sektörleri de olumlu yönde etkilemektedir. Üretimin ticarileştirilmesi neticesinde bölgede toptan ve perakende satış, lojistik, depoculuk gibi birçok sektörde iş hacmi büyüyecektir. Hem meyve hem de sebze ihtiyacının önemli bir kısmı ülkenin batı illerinden karşılanmaktadır. Bölge ihtiyacının az bir kısmı sonbahar hasat döneminde bölge içi üretimle karşılanmaktadır. Bunun dışında ihtiyacın önemli bir kısmının bölge dışından gelmesi gıda tedarikinde bağımlılığı üst seviyelere taşımaktadır. Bölgede tarımsal üretimin artması bölge halkının taze gıda ihtiyacına da cevap verebilecek niteliktedir. Üretimin sadece geçimlik ekonomi olmaktan çıkması ve ticarileştirilmesinin Hakkâri iline ve bölgeye önemli katkıları olacaktır.

Ajans tarafından hayata geçirilen Programın meyve fidanı dikimi, tarımsal ekipman alımı, başta sulama olmak üzere tarımsal altyapının iyileştirilmesi ve teknik eğitim olmak üzere 4 bileşeni bulunmaktadır. Bir projede bunlardan birinin eksik olması proje başarısını ciddi anlamda etkilemektedir. Sadece fidan dağıtarak üretimin artırılmasının yeterli olmayacağı aşikârdır. Bu yüzden DAKA tarafından uygulanan meyvecilik modeli somut çıktılarının üretime

dönüşmesini sağlamıştır. Program kapsamında uygulanan modelin bir benzeri Bitlis'in Ahlat ilçesinde uygulanmaktadır. Bu modelin bölgede diğer meyvecilik desteklerine uygulanması neticesinde kırsal kalkınma adına önemli kazanımlar elde edilecektir. Uzun vadede tarımsal üretim artışı gıda sanayinin gelişmesine de katkı sağlayacaktır. Geçimlik ekonominin ötesine geçen tarımsal üretim, belli bir kapasiteye kadar üretim yapan gıda işletmelerine girdi sağlamış olacaktır.

4 Program Hakkında Genel Bilgiler

Bu kısımda programın tanımı ve kapsamı hakkında bilgiler verilerek amaç, öncelik ve performans göstergelerine değinilmiştir.

4.1 Program Tanım ve Kapsamı

Hakkâri İlinde Meyvecilik ve Sebzeciliğin Geliştirilmesi Mali Destek Programı (HMSDP), Ajansın bir il özelinde çıktığı ilk mali destek programıdır. Dağlık bir coğrafyaya sahip olmasına rağmen Hakkâri’de meyve üretimi için elverişli mikro klima özelliği gösteren alanlar bulunmaktadır. Özellikle Şemdinli, Çukurca ve Programa çıkıldığında henüz ilçe olmayan Derecik ilçeleri meyve üretimi için potansiyel sahibi yerlerdir. Ceviz, elma, üzüm gibi birçok meyvenin yetişebildiği bu coğrafya sebze üretimine de elverişlidir. Özellikle küçükbaş hayvancılığın yoğun olduğu Hakkâri ilinde meyve üretimi de önemli bir gelir kaynağı olabilir. Buna bağlı olarak sebzeciliğin ve meyve bahçeciliğinin geliştirilmesi için HMSDP’ye çıkılmıştır.

4.2 Programın Amaç, Öncelik ve Performans Göstergeleri

HMSDP’nin amacı, Hakkâri ilinin meyvecilik ve sebzecilik potansiyelini harekete geçirmek, komşu ülkelere yönelik potansiyel ihraç ürünlerinin üretimini teşvik etmek ve böylece il ekonomisinin canlandırılmasını sağlayarak bölge içi gelişmişlik farklarını azaltmaktır. Bu Mali Destek Programının 2 önceliği bulunmaktadır:

Öncelik 1: Başta ceviz olmak üzere kapama (tek çeşit meyve üretimi yapılan) meyve bahçelerinin kurulması,

Öncelik 2: Yenilenebilir enerji kaynağı kullanan seraların oluşturulması.

Program ve proje kapsamında performans göstergelerine ilişkin tablolar aşağıda yer almaktadır.

Tablo 1. Program Düzeyinde Performans Göstergeleri

Sıra No	Gösterge	Birim	Açıklama
1	Kurulan meyve bahçelerinin toplam alanı	Dekar	Program kapsamında kurulan meyve bahçelerinin toplam alanı
2	Dikilen yarı bodur fidan sayısı	Adet	Program kapsamında dikilen yarı bodur fidan sayısı
3	Dikilen fidanlardan canlı kalanların oranı	Yüzde	Program kapsamında dikilen fidanlardan canlı kalanların oranı
4	Dikilen meyve fidanı türü sayısı	Adet	Program kapsamında dikilen meyve fidanı türü sayısı
5	Kurulan seralarda üretilen enerji miktarı	kW/h	Program kapsamında kurulan seralarda üretilen enerji miktarı
6	Kurulan seraların toplam alanı	Dekar	Program kapsamında kurulan seraların toplam alanı
7	Hasat edilen toplam sebze miktarı	Ton	Program kapsamında hasat edilen toplam sebze miktarı
8	İyi uygulama ziyaretinde bulunan faydalancı sayısı	Kişi	Program kapsamında iyi uygulama ziyaretinde bulunan faydalancı sayısı
9	Yaratılan yeni istihdam	Kişi	Program kapsamında yaratılan yeni istihdam

Tablo 2. Proje Düzeyinde Performans Göstergeleri

Sıra No	Gösterge	Birim
1	Kurulan meyve bahçesi/sera alanı büyüklüğü	Dekar
2	Proje kapsamında ekilen meyve fidanı sayısı	Adet
3	Proje kapsamında ekilen fidanlardan canlı kalanların sayısı	Adet
4	(Varsa) Kurulan yenilenebilir enerji tesisinde üretilen enerji miktarı	kW/h
5	Kurulan serada birinci yıl sonunda hasat edilen sebze miktarı	Ton

5 Programın Sonuçları

Bu bölümde programın bütçe gerçekleştirmeleri, programa yapılan başvurular, sözleşme ve program kapanışına ait bilgiler yer almaktadır.

5.1 Bütçe Gerçekleştirmeleri

HMSDP'nin bütçesi 4 milyon TL olarak belirlenmiştir. Destek tutarları 20.000-400.000 TL aralığında belirlenmiştir. Destek oranı kâr amacı gütmeyen kuruluşlar için %10-75, kâr amacı güdenler içinse %10-50 aralığındadır. 7 proje sahibi ile yapılan sözleşmeler kapsamında destek tutarı 1.353.633,00 TL olarak belirlenmiştir. Program kapandığında ise gerçekleşen nihai destek tutarı 1.201.836,84 TL olmuştur. Nihai gerçekleştirme ile Program bütçesi dikkate alındığında kaynağın %30'unun kullanıldığı görülmektedir.

Tablo 3. Bütçe Gerçekleştirmeleri

Program Gerçekleştirmeleri	Başlangıç	Bitiş	Gerçekleşme (%)
Sözleşmeye Bağlanan Destek Tutarı	1.353.633,00	1.201.836,84	88,79
Eş Finansman Tutarı	571.000,00	519.941,64	91,06

Kaynak: Tablo, Program verileri kullanılarak tarafımızca oluşturulmuştur.

Proje Başvuruları, Sözleşme İmzalanan ve Tamamlanan Projelere İlişkin İstatistikî Bilgiler

Programa 7 Eylül 2012 tarihine kadar 33 proje başvurusu yapılmıştır. Başvurularda Hakkâri Merkez ve Yüksekova ilçelerinden gelen projelerin ağırlığı dikkat çekmektedir. Başvuruların yarısından fazlası Hakkâri Merkez ilçedeki başvurulardan gelmiştir.

Tablo 4. Programa Yapılan Başvuru Sayısı

İlçeler	Proje Sayısı	Yüzde (%)
Hakkâri Merkez	17	52
Yüksekova	10	30
Şemdinli	3	9
Çukurca	3	9
Toplam	33	100

Kaynak: Tablo, Program verileri kullanılarak tarafımızca oluşturulmuştur.

Proje konusunun başvuru rehberinde belirlenen amaç ve önceliklerle uyumlu olmaması, desteklenmeyeceği başvuru rehberinde belirtilmiş olan proje konularını içermesi gibi

nedenlerle 9 proje ön inceleme sürecinde reddedilmiştir. 4 bağımsız değerlendiricinin 24 projeyi değerlendirmesinin ardından ön izleme ziyaretleri gerçekleştirilmiştir. 15 proje başarılı bulunarak sözleşmeye davet edilmiştir. 7 yararlanıcı ile destek sözleşmesinin imzalanmasıyla Programın izleme süreci başlamıştır. Bu projelerin üçü kâr amacı güden, dördü ise kâr amacı gütmeyen yararlanıcılara aittir. Sözleşme imzalayan tüm projeler uygulama dönemini başarıyla tamamlamıştır. Program kapsamında 17'si ceviz ve 15'i elma olmak üzere 32 adet kapama meyve bahçesi kurulmuştur. Ceviz bahçelerinin alanı 327 dekar olurken elma bahçelerinin alanı 339 dekar olarak gerçekleşmiştir. Kurulan kapama meyve bahçeleri toplamda 22.637 mtül ihata ile çevrilmiştir. Kapama meyve bahçeleri için 56 adet çapa ve gübreleme makinesi alınmıştır. Toplamda 666 dekarlık kapama meyve bahçesi alanına damlama sulama sistemi kurulmuştur. Tüm bahçeler için su depoları alınmıştır. Ayrıca bahçe sahiplerine uygulama sürecinde ve devam eden yılda danışmanlık hizmeti verilmiştir. Bahçe sahipleri ve ilgili paydaşların katıldığı teorik ve pratik eğitimler verilmiştir. Program kapsamında teknik geziler düzenlenmiştir (DAKA, 2016).

Tablo 5. Proje Dağılımları

	Proje Dağılımı		Toplam Bütçe (₺)	Hibe Dağılımı		Kurulan Bahçe Sayısı ve Çeşidi		Kurulan Bahçe Alanı (Dekar)	
	Sayı	%		Tutar (₺)	%	Ceviz	Elma	Ceviz	Elma
Hakkâri Merkez	3	42,85	582.282,00	388.788,23	32,50	6	3	132	104
Yüksekova	3	42,85	794.591,45	554.369,84	46,00	5	12	79	235
Şemdinli	1	14,30	344.905,03	258.678,77	21,50	6	-	116	-
Toplam	7	100	1.721.778,48	1.201.836,84	100	17	15	327	339

Kaynak: Tablo, Program verileri kullanılarak tarafımızca oluşturulmuştur.

6 Programın Değerlendirilmesi

Bu kısımda program değerlendirmesinde kullanılan yöntem, amaç ve öncelikler kapsamında hedeflere ulaşılma düzeyi ve değerlendirme kriterleri ele alınmıştır.

6.1 Değerlendirmede Kullanılan Yöntem

Mali Destek Programının etkisinin ölçülmesi için destek sürecini başarıyla tamamlayan proje sahipleri ile yüz yüze anket yoluyla veri toplanmıştır. Anket oluşturulurken mali destek programının tasarlanmasında, projelerin izleme sürecini yürüten uzmanlar ve etki analizi üzerine çalışan bir ekip iş birliği içerisinde hareket etmiştir. İzleme sürecinde Ajans uzmanları tarafından kayıt altına alınan izleme formları, ara ve nihai raporlar, program kapanış raporu gibi belgeler incelenmiştir. Bunun neticesinde programın etkilerinin irdelendiği anket formu (Ek-2) tasarlanmış ve alanında uzman personel ile değerlendirilerek nihai halini almıştır. İzleme ve Değerlendirme Birimi tarafından proje sahibi kurumların yetkilileri ile iletişime geçilerek anket yapılacağı belirtilmiştir. 15 yararlanıcı çiftçiye (Ek-1) 17.08.2020-22.08.2020 tarihleri arasında ziyaretler gerçekleştirilerek anketler doldurulmuştur. 5 çiftçinin proje uygulama yerlerine pandemi dolayısıyla köyleri karantina altına alındığından ya da kendilerine COVID-19 tanısı konulduğundan ziyaret gerçekleştirilememiştir. Bu proje sahipleri ile telefon aracılığıyla görüşülerek anketler doldurulmuştur. Toplanan bilgiler veri kontrolünün ardından çevrim içi bir form aracılığıyla bilgisayara aktarılmıştır. Excel ve SPSS programları kullanılarak analizler yapılmıştır.

6.2 Amaç ve Öncelikler Kapsamında Hedeflere Ulaşılma Düzeyi

Program, TRB2 Bölgesi'nde girişimci sayısını artırarak bölgesel ekonomik büyümeye ve istihdamın artırılmasına katkı sağlanmasını amaçlamıştır. Öncelikler ise başta ceviz olmak üzere kapama (tek çeşit meyve üretimi yapılan) meyve bahçelerinin kurulması ve yenilenebilir enerji kaynağı kullanan seraların oluşturulmasıdır. İkinci önceliğe yönelik herhangi bir proje desteklenmemiştir. Elma ve ceviz bahçelerinin kurulduğu projelerde 815 dekar kurulması öngörülmesine rağmen 666 dekarlık bir alan meyveciliğe kazandırılmıştır. Dikilen yarı bodur fidan sayısı 42.898 adet olarak gerçekleşmiştir. Program tamamlandığında dikilen fidanların %99,4'ü canlı kalmıştır. 19 yeni istihdam oluşması hedeflenirken nihai olarak 18 kişi istihdam edilmiştir. Birinci önceliğe göre performans göstergelerinin hedef ve sonuç değerleri Tablo 6'da yer almaktadır.

Tablo 6. Öncelik 1'e Göre Hedeflerin Gerçekleşmesi

		Program Performans Göstergesi	Hedef	Sonuç
TRB2 Bölgesi'nde girişimci sayısını artırarak bölgesel ekonomik büyümeye ve istihdamın artırılmasına katkı sağlanması	Öncelik 1. Başta ceviz olmak üzere kapama (tek çeşit meyve üretimi yapılan) meyve bahçelerinin kurulması	Kurulan meyve bahçelerinin toplam alanı (dekar)	815	666
		Dikilen yarı bodur fidan sayısı	50.134	42.898
		Dikilen fidanlardan canlı kalanların oranı (%)	94,7	99,4
		Dikilen meyve fidanı türü sayısı	2	2
		Kurulan seralarda üretilen enerji miktarı	-	-
		Kurulan seraların toplam alanı	-	-
		Hasat edilen toplam sebze miktarı	-	-
		İyi uygulama ziyaretinde bulunan faydalanıcı sayısı	30	13
		Yaratılan yeni istihdam	19	18

Kaynak: Tablo, Program verileri kullanılarak tarafımızca oluşturulmuştur.

6.3 Değerlendirme Kriterleri Kapsamında Programın İncelenmesi

HMSDP ilgililik, etkinlik, etkililik, etki ve sürdürülebilirlik kriterlerine göre değerlendirilmiştir.

6.3.1 İlgililik

Program kapsamında desteklenen elma ve ceviz üretimi Hakkâri ili için önemli tarımsal faaliyetlerin başında gelmektedir. TÜİK verilerine göre 2020 yılında Hakkâri ili ceviz üretiminde Türkiye'de 6., elma üretiminde ise 45. sıradadır. Dağlık coğrafyası ve tarıma elverişli alanlarının kısıtlı olduğu dikkate alınır Hakkâri'nin sıralamada iyi bir yerde olduğu söylenebilir. Yıllar içerisinde dalgalı bir seyir izlemekle beraber 2020 yılında 7.634 ton elma ve 9.096 ton ceviz üretilmiştir. Elma üretiminde Yüksekova ve Şemdinli, ceviz üretiminde ise Hakkâri Merkez ve Şemdinli ilçeleri öne çıkmaktadır (TÜİK, 2021a).

Doğu Anadolu Kalkınma Ajansı tarafından hazırlanan ve Kalkınma Bakanlığı tarafından onaylanan Bölge Planı'nda (Doğu Anadolu Kalkınma Ajansı, 2010) bölgede meyvecilik ve sebzeciliğin geliştirilmesinin önemine vurgu yapılmıştır. "Ekonomik dönüşüm ve büyüme" ekseninde şu başlıklarda meyvecilik ve sebzeciliğe değinilmiştir.

- ✓ Hedef 1.2 (Bitkisel ürün üretiminde verim ve çeşitliliğin artırılması) Strateji 1.2.3 (sertifikalı tohum, fide ve fidan kullanımının yaygınlaştırılması)

- ✓Hedef 1.3 (Sebzeciliğin ve meyveciliğin geliştirilmesi) Strateji 1.3.1 (sebzeciliğin geliştirilmesi)
- ✓Hedef 1.3 (Sebzeciliğin ve meyveciliğin geliştirilmesi) Strateji 1.3.2 (meyve bahçeciliğinin geliştirilmesi)

Bu hedefler doğrultusunda TRB2 Bölgesi'nde kapama meyve bahçelerinin kurulması yönünde çalışmalar yapılmıştır. HMSDP'nin yanı sıra Van Gölü'nü çevreleyen birkaç ilçede (Ahlat, Tuşba) DAP BKİ ile birlikte kapama meyve bahçelerinin desteklendiği güdümlü projelere ilişkin süreçler de devam etmektedir.

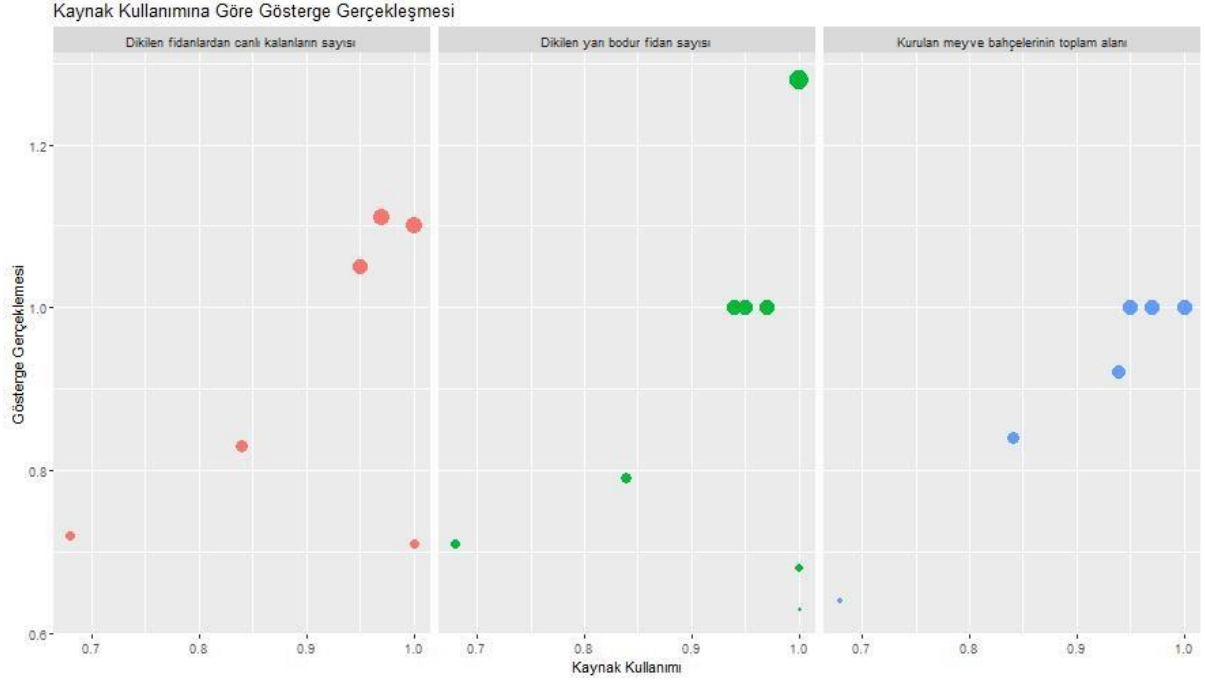
6.3.2 Etkinlik

Projelerde etkinlik kriteri niceliksel ve niteliksel çıktıların girdilere göre ölçülmesi ile belirlenir. Bu kriterde, faaliyetlerin maliyet etkin olup olmadığı, projenin amaçlarına zamanında ulaşıp ulaşılmadığı ve alternatif yöntemlere göre program ya da projenin en etkin şekilde hayata geçirilip geçirilmediği sorgulanmaktadır (Ekonomik İş Birliği ve Kalkınma Teşkilatı, 2019). Programın maliyet etkinliğinin hesaplanabilmesi için projelerde kilit performans göstergelerinin gerçekleşme oranı ile kaynak kullanım oranı karşılaştırılabilir. Hemen hemen her projede kurulan meyve bahçelerinin toplam alanı, dikilen yarı bodur fidan sayısı ve dikilen fidanlardan canlı kalanların sayısı göstergeleri yer almaktadır. Kaynak kullanım oranı nihai raporda uygun bulunan toplam destek tutarının sözleşmede belirlenen destek tutarına oranı şeklinde hesaplanmıştır.

$$\text{Gösterge için Kaynak Verimlilik Oranı} = \frac{(\text{Göstergenin Nihai Değeri})/(\text{Göstergenin Hedef Değeri})}{(\text{Nihai Destek Tutarı})/(\text{Sözleşme Destek Tutarı})}$$

Kurulan meyve bahçelerinin toplam alanı dikkate alındığında kaynak kullanımı oranında alan kullanımının da gerçekleştiği görülmektedir. Kaynak kullanımının azaldığı nispette toplam alan da azalmıştır. Benzer bir durum dikilen yarı bodur fidan sayısı göstergesi için de geçerlidir. Gösterge gerçekleşmesinin destek gerçekleşmesine oranı dikkate alındığında %99 oranında bir etkinlik oranına ulaşıldığı hesaplanmıştır. Yani kilit öneme sahip göstergeler için belirlenen kaynağın etkin olarak kullanıldığı söylenebilir. Şekil 1'de görüleceği üzere göstergeler düzeyinde etkinlik oranının projeler arasında asimetric bir dağılım gösterdiği görülmektedir. Her noktanın bir proje gerçekleşmesini gösterdiği şekilde bazı projeler kaynağı oldukça etkin kullanıp %20'nin üzerinde maliyet etkinliği sağlamıştır. Bazı projelerde ise etkinliğin daha düşük olduğu ve kullandırılan kaynağa göre gösterge gerçekleşmesinin düşük kaldığı

söylenabilir. Zaman etkinliği açısından program süresi 12 ay olarak belirlenmesine rağmen ilk sözleşme imza tarihi (29.05.2013) ile son nihai ödeme tarihi (09.11.2015) arasında 2 yılı aşan bir süre bulunmaktadır. Bu açıdan bakıldığında proje süresinin etkin kullanılmadığı söylenabilir.

Şekil 1. Projelerde Kaynak Kullanımı ve Performans İlişkisi

6.3.3 Etkililik

Program ya da projelerde etkililik, müdahale neticesinde hedeflenen göstergelere ulaşma düzeyinin ölçülmesiyle belirlenir. Performans göstergelerindeki hedef değerler ile nihai gerçekleştirmeler karşılaştırıldığında etkililik düzeyi ortaya çıkmaktadır. Projelerin başvuru formları ve nihai raporlarda yer alan değerler dikkate alındığında meyve bahçelerinin toplam alanı ve fidan sayılarında hedeflenen değerlerin önemli ölçüde gerçekleştiği görülmektedir. Bununla birlikte özellikle görünürlük materyallerinin hedeflenen değerlerden uzak kaldığı söylenabilir. İstihdam sayısında hedeflenen değere oldukça yakın bir gerçekleştirme olduğu görülmektedir. Tarımsal altyapı ve ekipmanlara ilişkin bazı göstergeler tamamen gerçekleşirken bazı göstergeler hiç gerçekleşmemiştir.

Tablo 7. Başarıyla Tamamlayan Projelerin Performans Gerçekleşmeleri

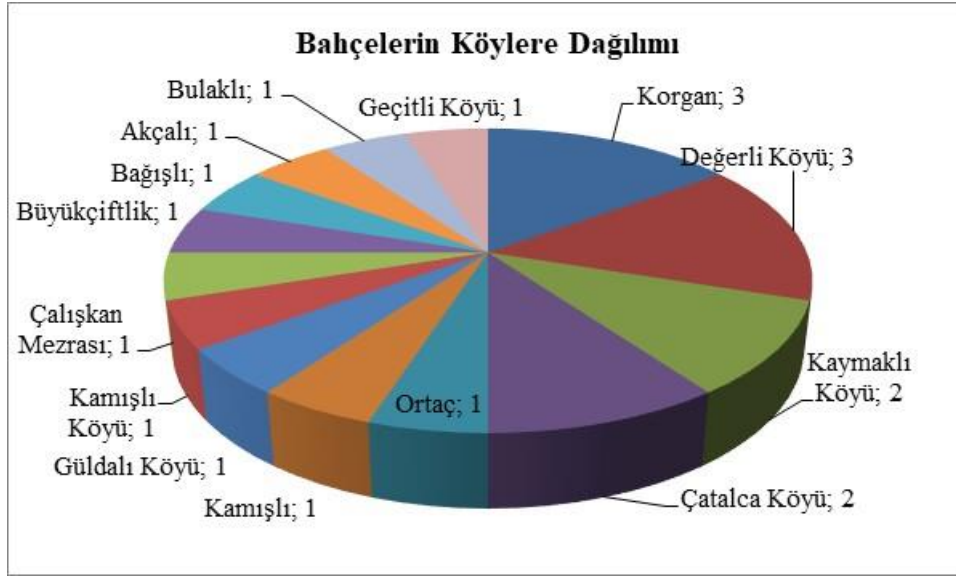
Gösterge	Birim	Hedef	Gerçekleşme	Gerçekleşme Oranı (%)
Kurulan meyve bahçelerinin toplam alanı	Dekar	815	666	81,72
Dikilen yarı bodur fidan sayısı	Adet	50134	42898	85,57
Dikilen fidanlardan canlı kalanların sayısı	Adet	38595	33301	86,28
Kapama meyve bahçesi sayısı	Adet	10	7	70,00
5. yılsonunda toplam üretim miktarı yıl	Ton	4000	-	-
2 yılsonunda beklenen gelir	TL	28000	-	-
Dikilen meyve fidanı türü	Adet	2	2	100,00
Yeni istihdam	Kişi	19	18	94,74
İstihdam edilen mühendis sayısı	Kişi	1	-	-
Eğitilen çiftçi sayısı	Kişi	22	14	63,64
İyi uygulama ziyaretinde bulunan faydalanıcı sayısı	Kişi	30	13	43,33
Yetiştirilen bahçe ustası sayısı	Kişi	20	6	30,00
Tabela sayısı	Adet	11	8	72,73
Görünürlük Materyal çeşidi	Adet	15	-	-
Ziyaretler ile bilgilendirilen kurum sayısı	Adet	5	5	100,00
Basında çıkan haber sayısı	Adet	10	8	80,00
Proje web sitesi sayısı	Adet	1	0	0,00
Açılış etkinliği sayısı	Adet	1	0	0,00
Broşür sayısı	Adet	1000	0	0,00
Damla sulama sistemi sayısı	Adet	10	7	70,00
Alınan bahçe ekipmanları (çapa motoru) sayısı	Adet	1	0	0,00
Alınan bahçe ekipmanları (ilaçlama makinası) sayısı	Adet	1	1	100,00
Çapa motoru römorku sayısı	Adet	1	0	0,00
Sulama havuzu sayısı	Adet	1	1	100,00

Kaynak: Tablo, Program verileri kullanılarak tarafımızca oluşturulmuştur.

6.3.4 Etki

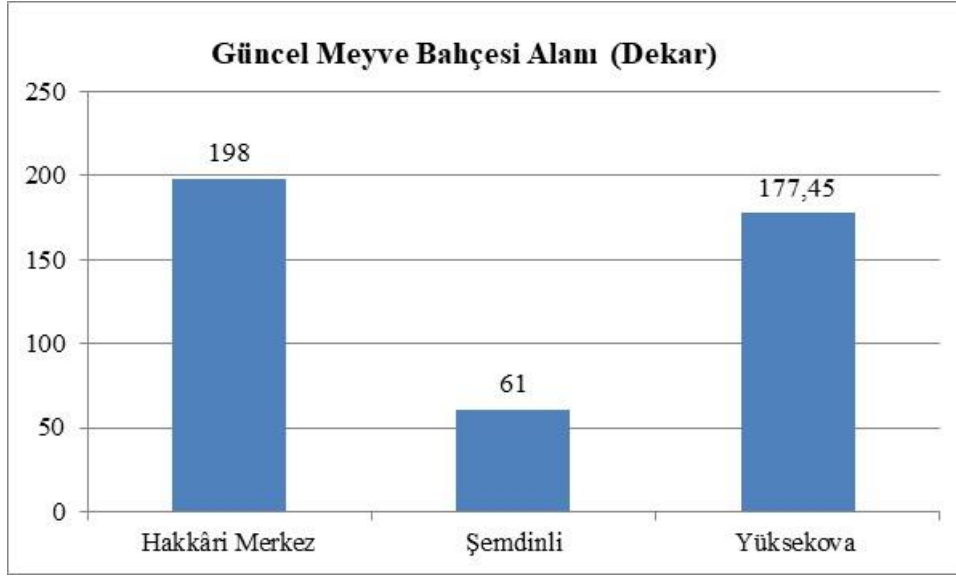
Etki, yapılan müdahale ile birlikte ortaya çıkan doğrudan ya da dolaylı, amaçlanmış ya da amaçlanmamış, olumlu ya da olumsuz değişimler olarak tanımlanabilir (Ekonomik İş Birliği ve Kalkınma Teşkilatı, 2019). Program kapsamında kurulan 32 bahçenin 12 tanesi kurumustur. Bunun başlıca sebebi Program bitiminden hemen sonra bölgede yaşanan çatışma ortamı dolayısıyla bahçelerin bakımsız kalmasıdır. Güvenlik sorunları nedeniyle sulama, gübreleme gibi bakıma ilişkin önemli faaliyetler gerçekleştirilememiştir. Programın etkilerini daha yakından incelemek için 22.06.2020-19.09.2020 tarihleri arasında 15 çiftçi ziyaret edilmiş,

karantinada olan 5 çiftçi ile telefon aracılığıyla görüşülerek toplamda 20 kişiye anket uygulanmıştır. Etki başlığı altında yer alan analizler 20 bahçeye ait verilerden oluşacaktır. Bu bahçelerin 9 tanesi Yüksekova'da, 3 tanesi Hakkâri'de bulunmaktadır. Bahçelerin ilçelere dağılımı incelendiğinde 8 köy (%40) Yüksekova, altışar köy Hakkâri Merkez (%30) ve Şemdinli ilçesinde (%30) yer almaktadır. Bahçelerin köylere göre dağılımı incelendiğinde Korgan ve Değerli köylerinde üçer, Kaymaklı ve Çatalca köylerinde ikişer çiftçi ikamet ederken diğer köylerde birer çiftçi bulunmaktadır.

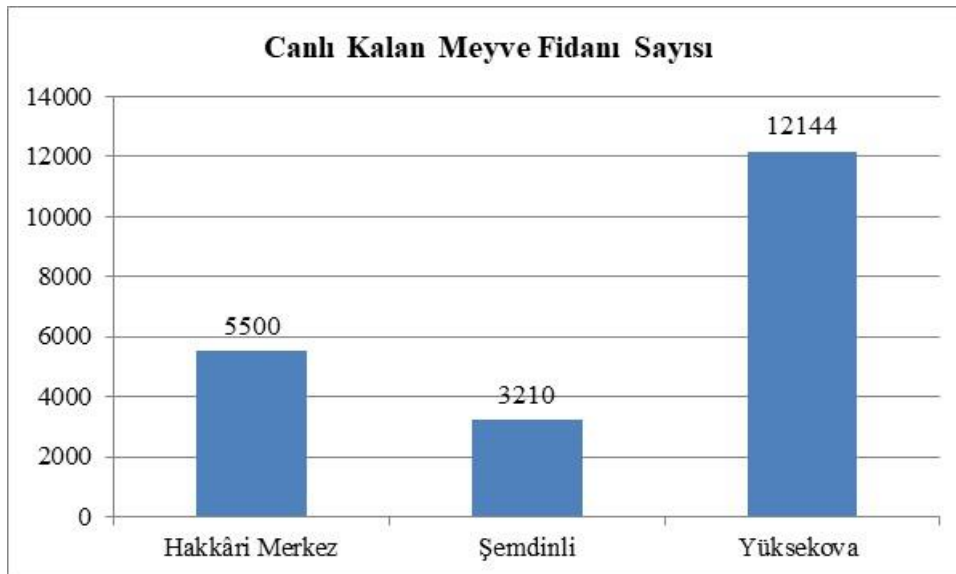
Şekil 2. Bahçelerin Köylere Dağılımı

20 adet bahçenin toplam alanı 436,45 dekadır. Bunun %45'i Hakkâri Merkez, %41'i Yüksekova ve %14'ü Şemdinli ilçesinde yer almaktadır.

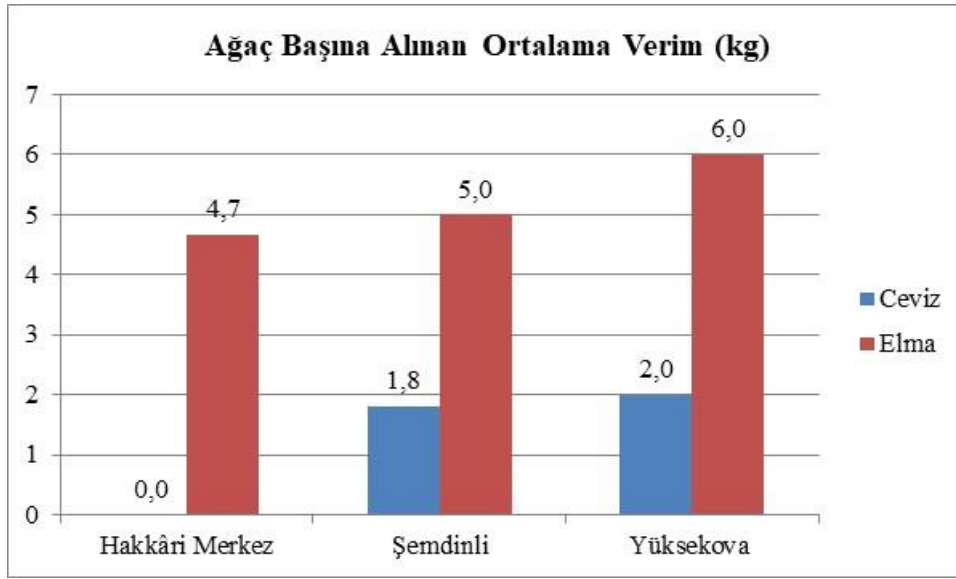
Şekil 3. Güncel Bahçe Büyüklükleri

Program kapsamında 20 bahçede 29.459 adet meyve fidanı dikilmiştir. Bu bahçelerde de bazı meyve fidanları kurumuştur. Canlı kalan meyve fidanı sayısı toplam 20.854 adettir. Canlı kalan meyve fidanı oranı ise %70,8 olarak gerçekleşmiştir. Canlı kalan meyve fidanı oranının ilçelere göre dağılımı incelendiğinde Hakkâri Merkez’de %61, Yüksekova’da %76,3 ve Şemdinli’de %74,8 oranında meyve ağaçlarının canlı kaldığı görülmüştür. Anket tarihi itibarıyla meyve veren ağaç verilerine bakıldığında ağaçların %23,4’ünün ceviz, %76,6’sının elma olduğu hesaplanmıştır.

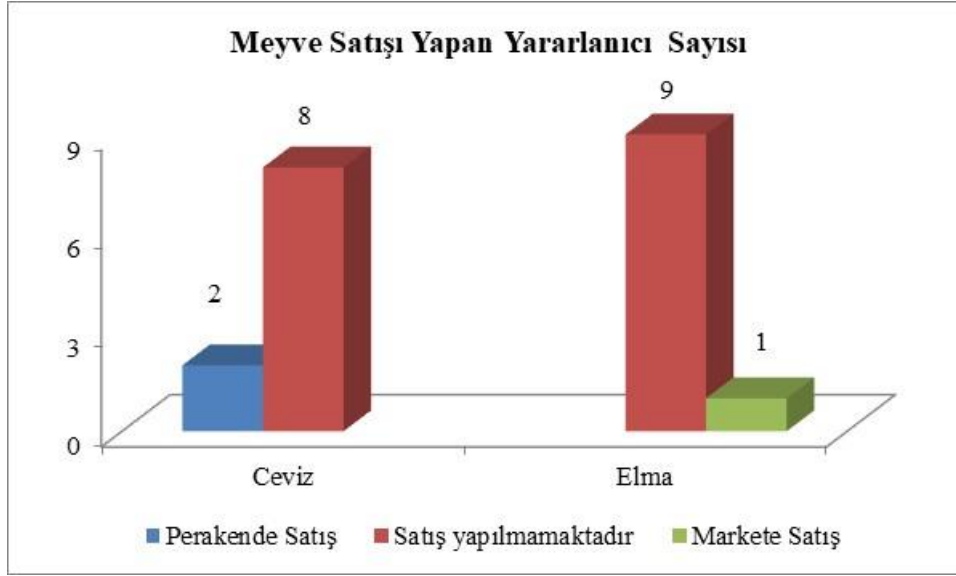
Şekil 4.Canlı Kalan Meyve Fidanı Sayısı

Anket yapılan bahçe sahiplerinden alınan verilere göre ağaç başına ortalama verimin elma ağaçları için 5,5 kg, ceviz ağaçları için 1,3 kg olduğu hesaplanmıştır. İlçe bazında irdelendiğinde Yüksekova’da verimin biraz daha yüksek olduğu görülmüştür. Bu ilçede elma ağacı başına ortalama verim 6 kg iken cevizde 2 kg verim olduğu belirtilmiştir. Bununla birlikte verimin en düşük olduğu ile Hakkâri Merkez olmuştur. Elma için ağaç başına 4,7 kg ortalama verim olduğunu ifade eden Hakkâri Merkez ilçesinde mukim çiftçiler, ceviz ağaçlarından verim almadıklarını belirtmiştir.

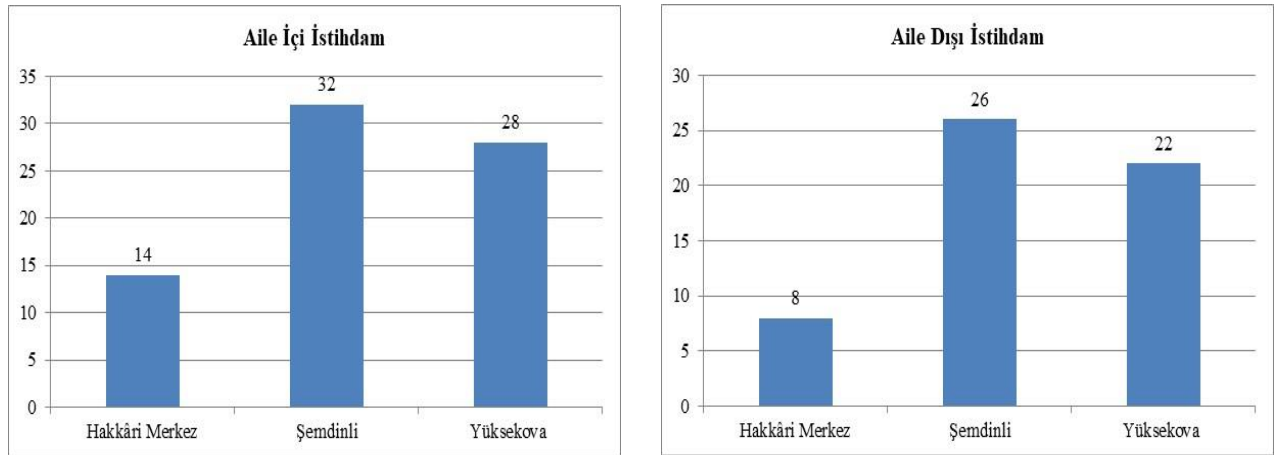
şekil 5. Ağaç Başına Alınan Ortalama Verim

Ceviz retimi yapan 2 ifti perakende satış yaptığını belirtirken 8 ifti herhangi bir satış yapmadığını ifade etmiştir. Elma retimi yapan çiftçiler de benzer şekilde satış yapmadıklarını belirtmiştir. Sadece 1 ifti markete satış yaparken 9 ifti herhangi bir satış yapmadığını belirtmiştir.

Şekil 6. Meyve Satışı Yapan Yararlanıcı Sayısı

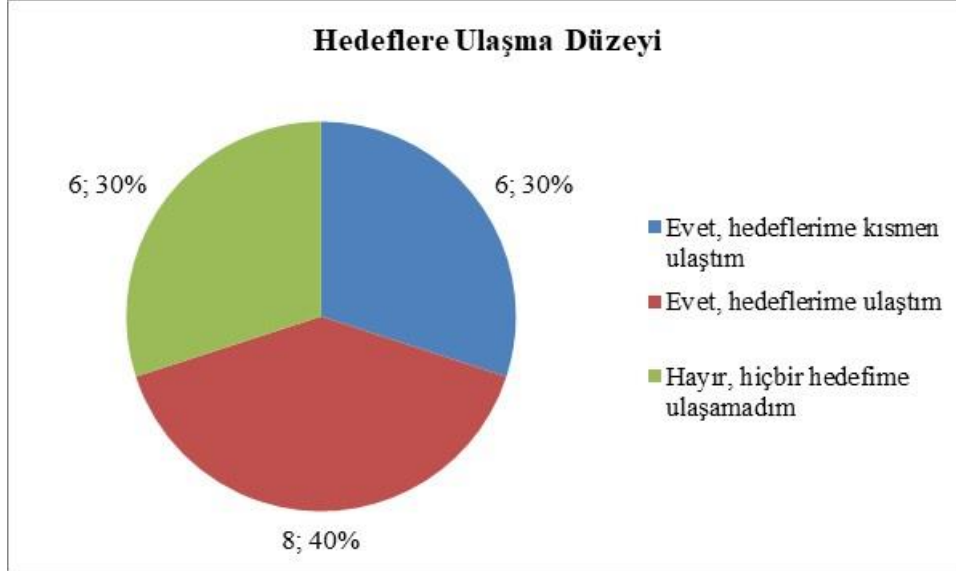
Program kapsamında kurulan bahçelerde çalışanların genellikle aile içinden olduğu görülmektedir. Aile içinden istihdam edilen kişi sayısı 74 iken aile dışından 56 kişi bahçelerde çalışmaktadır. Bahçelerde özellikle tarımsal iş gücüne ihtiyaç duyulan ilkbahar ve yaz mevsimlerinde 20 bahçede toplam 130 kişinin çalıştığı belirtilmiştir. Gerçekleşen tarımsal iş gücünün %17'si Hakkâri Merkez'de, %45'i Şemdinli'de ve %38'i Yüksekova'da olduğu görülmektedir. Aile içi istihdamın yılın dört mevsimine yayıldığı, ancak aile dışı istihdamın yılın daha kısıtlı bir döneminde gerçekleştiği dile getirilmiştir.

Şekil 7. Meyve Bahçelerinde Gerçekleşen İstihdam

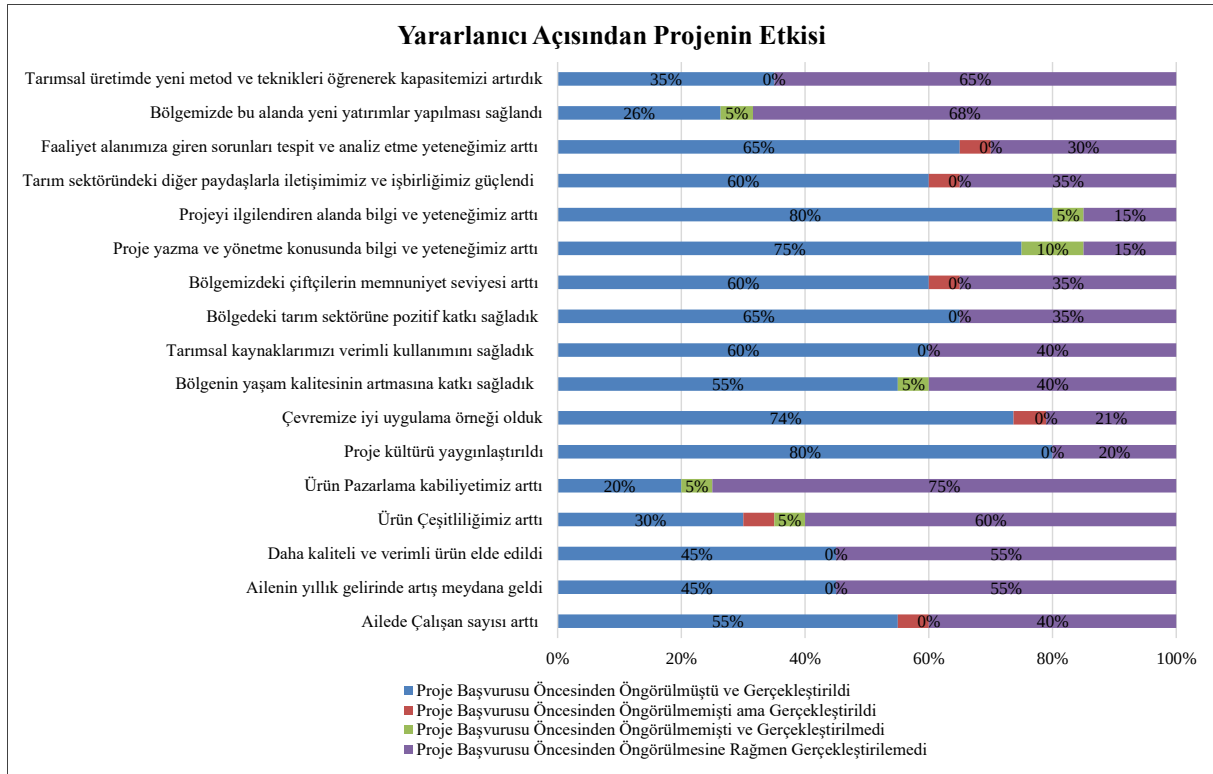
Proje yürüten çiftçilerin %89'u elde ettiği deneyimle başka bir projeyi tek başına yürütebileceğini söylemiştir. Az sayıda çiftçi ise başka bir projeyi yürütmeye zorluk yaşayacağını belirtmiştir. Proje sahiplerinin yarısı desteklenen projenin tamamlanmasının

ardından aynı alanda ek faaliyetler ve yatırımlar yaptıklarını ifade etmiştir. Proje hedeflerine ulaşma düzeyi açısından değerlendirildiğinde bahçe sahiplerinin %40'ı hedeflerine ulaştığını, %30'u ise kısmen ulaştığını ifade etmiştir.

Şekil 8. Hedeflere Ulaşma Düzeyi

Yararlanıcılar açısından projenin en önemli katkıları proje yazma ve yürütme üzerine olmuştur. Görüşülen kişilerin %80'i proje sonrasında proje kültürünün yaygınlaştığını belirtmiştir. Benzer bir durum projeyi ilgilendiren alanda bilgi ve yetenek artışı için de geçerlidir. Proje yazma ve yönetme konusunda bilgi ve yeteneğin arttığını belirtenlerin oranı %75'tir. Ayrıca proje sahipleri çevreleri için iyi uygulama örneği olduklarını ifade etmişlerdir.

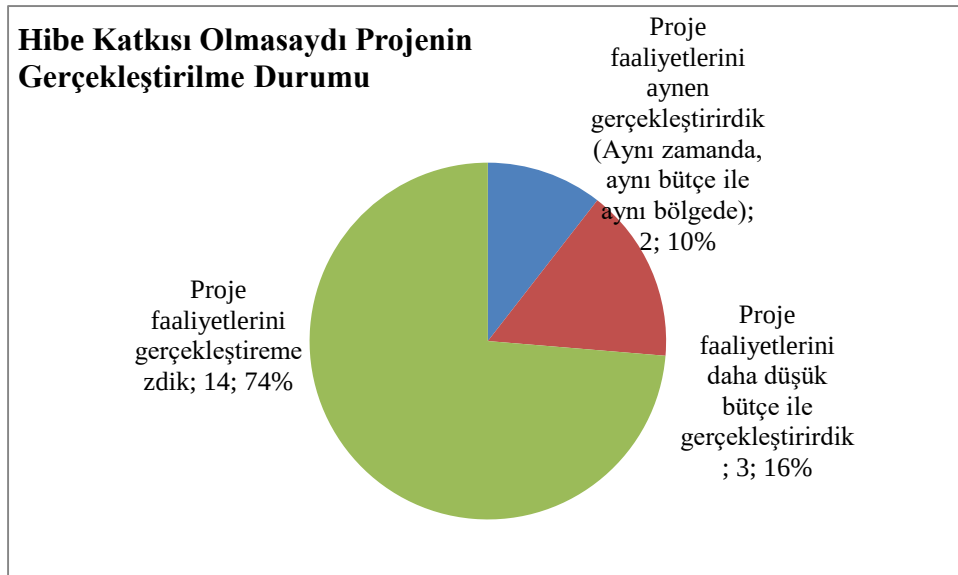

Şekil 9. Yararlanıcı Açısından Projenin Etkisi

6.3.5 Sürdürülebilirlik

Kırsal kalkınma projelerinin en kritik hususlarından birinin sürdürülebilirlik olduğu söylenebilir. Proje çıktılarının gelir getirici bir faaliyete dönüşmesi zaman almaktadır. Proje bitiminden meyve bahçelerinin gelir getirmesine kadar proje sahiplerinin geçimini sağlayacak başka faaliyetler yürütmesi ve sulama, gübreleme gibi maliyetlere katlanması gereklidir. Kırsalda yaşayan proje sahiplerinin gelir düzeyi genellikle düşük seviyededir ve ağaçların verimli bir şekilde meyve verme süresi uzarsa yatırımı bir külfet gibi algılamaya başlayabilirler. Bu yüzden kırsal alana hibe veren kurumların proje sahipleri ile sürekli iletişim halinde olup teknik eğitimler almalarını sağlamaları faydalı olacaktır. Kırsal projeler için yapılan ihalelerde yüklenici firmaların bu eğitimleri vermeleri yönünde teknik şartnamelere maddeler eklenmelidir. Bu firmaların teknik eğitimleri vermeleri için gerekli kontroller sağlanmalıdır. Bölge tarımında özellikle küçükbaş hayvancılık kültürü gelişmiştir ve meyveciliğin gelişmesi biraz zaman alacaktır. Bu yüzden uzun vadeli planlama yapılarak çiftçinin meyvecilikten gelir elde etmesi yönünde faaliyetlerin gerçekleştirilmesine yer verilmelidir. Çiftçilerin kooperatif şeklinde hareket etmeleri ve ürünlerini pazarlamada profesyonel destek almaları öne çıkan noktalar arasında yer almaktadır.

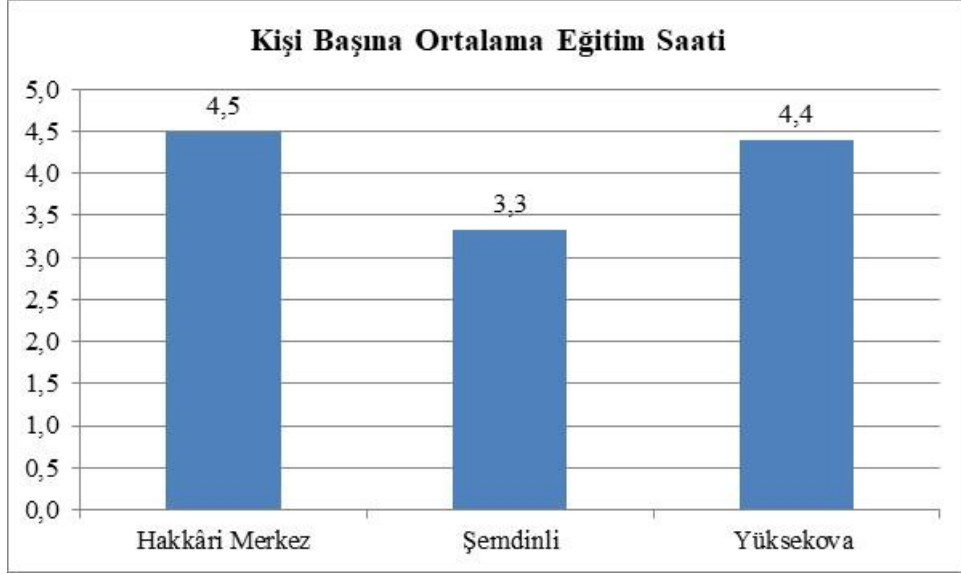
Tarıma dayalı üretimin kilit role sahip olduğu kırsal kesimde tarımsal desteklerin belli aralıklarla sağlanması önem arz etmektedir. Gelir düzeyi düşük olan çiftçilerin yetişkin çocukları yeterli gelir elde edemeyince başta büyükşehirler olmak üzere diğer yerlere göç etmektedir. Şehirlerde inşaat işçiliği gibi dönemlik ve düşük gelir getiren işlerde çalışmaktadırlar. Ayrıca bazı kişiler mevsimlik tarım işçisi olarak bir süreliğine göç edip sonra köyüne geri dönmektedir. Bu yüzden kırsalda doğup büyüyen kişilerin geçimlerini sağlayacak gelire ulaşana kadar destek almaları önemlidir. Bu desteklerin üretilen miktara göre ve maliyet azaltıcı olması etkinliği artıracaktır. Yapılan ankette üretime kamu müdahalesinin etkisi dikkat çekicidir. Ankete katılanların %74'ü hibe olmadan proje faaliyetlerini gerçekleştiremeyeceklerini belirtmiştir. Destek olmadan proje faaliyetlerini belirlenen zamanda, aynı bütçe ile aynı bölgede gerçekleştireceklerini belirtenlerin oranı %10 seviyesindedir.

Şekil 10. Hibe Katkısı Olmasaydı Projenin Gerçekleştirilme Durumu

Ajans tarafından uygulanan kırsal kalkınma projesinde meyve fidanı sağlama, sulama ve bahçe güvenliğine ilişkin altyapı sağlama, tarımsal ekipman ve teknik destek sağlama bileşenleri bulunmaktadır. Teknik destek bileşeni sürdürülebilirliğe en çok katkı sağlayan unsurların başında gelmektedir. Bölge çiftçisi için en önemli tarımsal faaliyet olarak küçükbaş hayvan yetiştiriciliği gelmektedir. Meyvecilik uzun zamandan beri yapılmasına rağmen yaygınlaşması ve doğru yöntemlerle gelir getirici hale dönüşmesi zaman alacak bir faaliyettir. Sulama, gübreleme, budama gibi işlerin zamanında ve doğru bir şekilde yapılması teknik

kapasite gerektiren işlerdir ve uygulamalı teknik eğitimler gerektirmektedir. Bu açılardan bakıldığında özellikle sürdürülebilirlik adına Ajansın uyguladığı mali destek programının iyi bir model olduğu söylenebilir. Program kapsamında ankete katılan proje sahiplerinin geneli teknik eğitim aldıklarını belirtmiştir. Bir çiftçinin aldığı ortalama eğitim süresi 4 saat olmuştur.

Şekil 11. Kişi Başına Ortalama Eğitim Saati

7 Sonuç ve Değerlendirmeler

DAKA, 2010 yılı Model Büyükbaş Hayvancılık İşletmelerinin Yaygınlaştırılması Mali Destek Programının ardından Hakkâri ilinde ikinci tarım programını hayata geçirmiştir. Meyvecilik ve sebzeciliğin geliştirilmesi temalı bu programda elma ve ceviz üretimine yönelik projeler desteklenmeye hak kazanmıştır. 7 projenin desteklendiği programda 32 adet meyve bahçesi kurulmuştur. Yukarıda zikredilen sebeplerden dolayı 12 bahçe kurumuştur ve geriye kalan 20 bahçede ağaçlar meyve vermeye başlamıştır. Uygulanan mali destek programı çiftçilere sadece meyve fidanı vermenin ötesine geçerek sulama altyapısı, tarımsal ekipmanlar ve teknik destek ve eğitimleri de içerecek şekilde kapsamlı bir modeli hayata geçirmiştir. Bu modelin bir benzeri Bitlis'in Ahlat ilçesinde uygulanan meyvecilik programıdır. Bu programda da yukarıda bahsi geçen bileşenleri içerecek şekilde kırsal kalkınmaya katkı sağlayacak şekilde yürütülmektedir.

Programın çiftçilere sağladığı önemli katkılardan biri mevcut arazilerini değerlendirme imkânı olmuştur. Kırsal kesimin küçükbaş hayvan yetiştiriciliği dışında alternatif gelir artırıcı faaliyetlerde bulunması önemlidir. Meyvecilik de kırsalda gelir getirici özelliğinin yanı sıra sahip olunan arazilerde katma değerli bir faaliyet yapılmasına imkân sağlamaktadır. Benzer bir şekilde başta aile bireyleri için olmak üzere istihdam imkânları oluşmuştur. Kırsalda gelir arttırıcı projelerin uygulanması kırsaldan şehirlere göçü yavaşlatma gibi pozitif bir katkı sağlayabilecektir. Şehirlerde oldukça kısıtlı imkânlarla büyük emek gerektiren ancak geliri az işler yapmaktansa kırsalda kendi toprağını işlemenin daha cazip olduğu söylenebilir.

TRB2 Bölgesi'nin tarım ve hayvancılık alanında yol alması gereken konuların başında kooperatifleşme gelmektedir. Aile başına üretimin az olduğu kırsal kesimde çiftçiler birlikte hareket ederek ürünlerini daha yüksek fiyatlardan satabilirler. Ayrıca lojistik, pazarlama giderlerini de düşürme imkânı elde edebilirler. Aksi takdirde ürünlerini aracı/komisyonculara daha düşük fiyatlardan vererek gelirlerini düşürme durumu söz konusu olabilecektir. Üretimin artarak belli bir hacme ulaşmasıyla çiftçilerin kooperatifleşmesi ve daha yüksek gelir elde etmesi uzun vadede bölge ekonomisine de katkı sağlayacaktır. Hakkâri ilinde meyve üretiminde yaşanacak artış küçük ölçekli de olsa gıda sanayi işletmelerinin kurulmasına katkı sağlayabilir. Bu açıdan bakıldığında tarıma dayalı sanayinin gelişmesine olanak sağlayacak şekilde tarımsal destek mekanizmalarının gözden geçirilmesi faydalı olacaktır.

Başvuru sahiplerinden gelen geri bildirimler Ajans destek mekanizmasına yönelik genellikle olumlu bir yaklaşım içerisinde olduğunu göstermektedir. Bahçe sahiplerinin %85'i Ajans destek mekanizmasından memnun olduklarını ifade etmiştir. Program başvuru rehberinin

anlaşılır olması, proje süresince Ajans ile kolaylıkla iletişim kurulabilmesi, süreçte yaşanan sorunlarla ilgili olarak Ajanstan gerekli yardımın alınabilmesi, desteğe ilişkin prosedürlerin makul olması gibi konularda Ajans genellikle başarılı bulunmuştur. Bununla birlikte hibe miktarı, destek oranı, ön ödeme oranı gibi konularda kısmi bir memnuniyet olduğu görülmüştür.

8 EKLER

Ek-1: Görüşülen Yararlanıcılar

Sıra No	Görüşülen Firma/Faydalanıcı İsmi	Başvurucu Kurum	Projenin Uygulandığı İlçe
1	Atmaca Medical Temizlik Hizmetleri Gıda İnşaat San. Tic. Ltd. Şti.	-	Yüksekova
2	Cüneyt ÖZBEK	Hakkâri İl Özel İdaresi	Hakkâri Merkez
3	Derviş DEMİRKAN	Hakkâri İl Özel İdaresi	Hakkâri Merkez
4	Ekrem ARSLAN	Yüksekova KHGB	Yüksekova
5	Faruk FIRAT	Yüksekova Ziraat Odası	Yüksekova
6	Fazıl TÖRE	Şemdinli Ziraat Odası	Şemdinli
7	Fazıl TÖRE	Şemdinli Ziraat Odası	Şemdinli
8	Fazıl TÖRE	Şemdinli Ziraat Odası	Şemdinli
9	Ferahdiba ÇOBANOĞLU	Yüksekova KHGB	Yüksekova
10	Güllü ALGÜL	Şemdinli Ziraat Odası	Şemdinli
11	Halit ÖZKAPLAN	Yüksekova Ziraat Odası	Yüksekova
12	İdris KANAT	Hakkâri İl Özel İdaresi	Hakkâri Merkez
13	Kasım GEYLANİ	Şemdinli Ziraat Odası	Şemdinli
14	Macit DEMİR	-	Hakkâri Merkez
15	Mahir BUDAK	Yüksekova Ziraat Odası	Yüksekova
16	Mehmet ZEYDAN	Yüksekova KHGB	Yüksekova
17	Muhyettin GEYLANİ	Şemdinli Ziraat Odası	Şemdinli
18	Muzaffer ÖZBEK	-	Hakkâri Merkez
19	Nusret SIRMA	Yüksekova KHGB	Yüksekova
20	Ramazan ERTUNÇ	Hakkâri İl Özel İdaresi	Hakkâri Merkez

Ek-2 Anket Formu

**2012 YILI HAKKÂRİ İLİ SEBZE VE MEYVECİLİĞİN
GELİŞTİRİLMESİ MALİ DESTEK PROGRAMI
YARARLANICILARLA ANKET FORMU**

Anket Tarihi:
Görüşülen Firma/Faydalanıcı İsmi:
Firma Yetkilisi:
Faydalanıcı Telefon Numarası:
Görüşme Adresi:
Ajans Yetkilisi:
Proje Başvuru Sahibi:
Proje Referans Numarası:

I. Projenin Uygulandığı İlçe

- A. Hakkâri Merkez
- B. Yüksekova
- C. Şemdinli

II. Projenin Uygulandığı Köy

.....

Soru 1) Proje kapsamında dikimi yapılan meyve bahçesi alanını belirtiniz (dekar) .

.....

Soru 2) Anket tarihindeki mevcut meyve bahçesi alanını belirtiniz (dekar) .

.....

Soru 3) Proje kapsamında dikimi yapılan meyve fidanı sayısını belirtiniz.

.....

Soru 4) Anket tarihinde canlı kalan meyve fidanı sayısını belirtiniz.

.....

Soru 5) Proje kapsamında dikimi yapılan meyve çeşidini belirtiniz.

- A. Elma

B. Ceviz

Soru 6) Anket tarihinde meyveye gelen ağaç sayısını belirtiniz.

.....

Soru 7) Anket tarihinde meyve bahçesinde toplam alınan ürün miktarını belirtiniz (kg).

.....

Soru 8) Anket tarihinde meyve bahçesinde ağaç başına alınan ortalama verim ne kadardır (kg)?

.....

Soru 9) Hasadı yapılan meyve kime satılmaktadır?

- A. Komisyoncu
- B. Market
- C. Perakende Satış
- D. Aracı Firma
- E. Satış yapılmamaktadır.
- F. Diğer (Belirtiniz)

Soru 10) Hasadı yapılan meyve kaçta satılmaktadır (Lira/ Kilo)?

.....

Soru 11) Meyve satışından yıllık ortalama elde ettiğiniz gelir ne kadardır (Lira)?

.....

Soru 12) Meyve bahçesi bakımı için yıllık ortalama gideriniz ne kadardır (Lira)?

.....

Soru 13) Proje kapsamında iyi uygulama ziyareti yapıldı mı? Yapıldıysa hangi ile gidildi?

- A. Evet (Ziyaret edilen ili belirtiniz)
- B. Hayır

Soru 14) Proje kapsamında iyi uygulama ziyareti yapan faydalanıcı sayısını belirtiniz.

Soru 15) Proje kapsamında makine ekipman desteği aldıysanız bunları belirtiniz.

	Birim	Miktar	Kapasite	Kapasite Birimi
apa Makinesi				
Gübre Makinesi				
Su Deposu				

Soru 16) Proje kapsamında meyve bahçesi için kullanılan ihata uzunluğunu belirtiniz (mtül).

.....

Soru 17) Proje kapsamında meyve bahçesinde kullanılan damlama sulama alanını belirtiniz (dekar).

.....

Soru 18) Proje kapsamında eğitim alan faydalanıcı sayısını belirtiniz.

.....

Soru 19) Proje kapsamında kişi başi ortalama kaç saat eğitim alınmıştır?

.....

Soru 20) Proje kapsamında katkı sağladığınız eş finansman ne kadardır (Lira)?

.....

Soru 21) Proje eş finansmanını nasıl sağladınız?

- A- z kaynak
- B- Kredi
- C- Banka harici borçlanma

Soru 22) Daha önce başka bir kurum ya da kuruluştan hibe desteği almış mıydınız? (Birden çok şıkkı şaretleyebilirsiniz)

- A. Daha önce hiçbir destek almadık.
- B. Hibe desteği aldık.
- C. Destek almaya hak kazandık ancak uygulayamadık.
- D. Başvurumuz kabul edilmedi.

Soru 23) Proje kapsamında gerçekleştirilen istihdam ile ilgili aşağıdaki tabloyu doldurunuz.

	Bahçede Çalışan Ortalama Kişi Sayısı	1 Yılda Çalışılan Gün Sayısı (1 Kişi için)
Aile İçi İstihdam		
Aile Dışı İstihdam		

Soru 24) Projeden elde ettiğiniz deneyimle başka bir projeyi yürütebilir misiniz?

- A. Elde ettiğim deneyimle başka bir projeyi tek başıma yürütebilirim
- B. Mevcut bilgilerime başka bir projeyi yürütmeye zorluk yaşıyorum
- C. Başka bir projeyi yürütebilirim ancak danışmanlık firmasında yardım alma ihtiyacı hissederim

Soru 25) Uyguladığınız proje ile ilgili aşağıdakilerden hangileri söylenebilir? (Birden fazla seçenek işaretleyebilirsiniz.)

- A. Bu proje ile daha önce uygulanan başka bir projenin devamını sağladık.
- B. Bu proje ile çiftçi olarak ilk defa sistematik bir şekilde bir proje hazırladık, uyguladık ve izledik.
- C. Bu projeden sonra yeni projeler planladık, bunlar için fon kaynakları araştırmaktayız.

Soru 26) Desteklenen projenizin tamamlanmasının ardından aynı alanda ek faaliyetler/yatırımlar yaptınız mı?

- A. Evet (Lütfen Belirtiniz
.....)
- B. Hayır

Soru 27) DAKA'dan destek aldıktan sonra hangi kurumdan destek, hibe veya kredi aldınız? (Birden çok seçenek işaretleyebilirsiniz.)

- A. Banka kredisi
- B. İŞKUR
- C. Tarım Bakanlığı
- D. Diğer (Belirtiniz.....)

Soru 28) Yararlanmış olduğunuz mali destek programına başvuru nedenleriniz nelerdir? (Birden çok seçenek seçilebilir.)

- A. Aile Gelirimi Artırmak
- B. Aile Üyelerine istihdam Sağlamak
- C. Mevcut Arazilerimi Değerlendirmek
- D. İlgili kurum ve kuruluşların desteklerinden faydalanmak
- E. Tarımsal gelir çeşitliliğini artırmak
- F. Çevremdeki çiftçilere örnek model olmak
- G. Çevreyi korumak
- E. Diğer (Belirtiniz.....)

Soru 29) Projeniz sonunda hedeflerinize ulaştığınızı düşünüyor musunuz?

- A. Evet, hedeflerime ulaştım.
B. Evet, hedeflerime kısmen ulaştım.
C. Hayır, hiçbir hedefime ulaşamadım. (Açıklayınız)

Soru 30) Projenizin etkileri ile ilgili olarak aşağıdaki ifadeler için en uygun seçeneği seçin.

	Proje Başvurusu Öncesinden			
	Proje Başvurusu Öncesinden Öngörülmüştü ve Gerçekleştirildi	Proje Başvurusu Öncesinden Öngörülmemiştir ama Gerçekleştirildi	Proje Başvurusu Öncesinden Öngörülmemiştir ve Gerçekleştirilmedi	Proje Başvurusu Öncesinden Öngörülmemiştir ve Gerçekleştirilmedi
Ailede Çalışan sayısı arttı	☐	☐	☐	☐
Ailenin yıllık gelirinde artış meydana geldi	☐	☐	☐	☐
Daha kaliteli ve verimli ürün elde edildi	☐	☐	☐	☐
Ürün Çeşitliliğimiz arttı	☐	☐	☐	☐
Ürün Pazarlama kabiliyetimiz arttı	☐	☐	☐	☐
Proje kültürü yaygınlaştırıldı	☐	☐	☐	☐
Çevremize iyi uygulama örneği olduk	☐	☐	☐	☐
Bölgenin yaşam kalitesinin artmasına katkı sağladık	☐	☐	☐	☐
Tarımsal kaynaklarımızı verimli kullanımını sağladık	☐	☐	☐	☐
Bölgedeki tarım sektörüne pozitif katkı sağladık	☐	☐	☐	☐
Bölgemizdeki çiftçilerin memnuniyet seviyesi arttı	☐	☐	☐	☐
Proje yazma ve yönetme konusunda bilgi ve yeteneğimiz arttı	☐	☐	☐	☐
Projeyi ilgilendiren alanda bilgi ve yeteneğimiz arttı	☐	☐	☐	☐
Tarım sektöründeki diğer paydaşlarla iletişimimiz ve iş birliğimiz güçlendi	☐	☐	☐	☐
Faaliyet alanımıza giren sorunları tespit ve analiz etme yeteneğimiz arttı	☐	☐	☐	☐
Bölgemizde bu alanda yeni yatırımlar yapılması sağlandı	☐	☐	☐	☐
Tarımsal üretimde yeni metot ve teknikleri öğrenerek kapasitemizi artırdık	☐	☐	☐	☐

Soru 31) Hibe katkısı almasaydınız proje faaliyetlerini gerçekleştirebilir miydiniz? (Birden fazla seçenek işaretleyebilirsiniz)

- A. Proje faaliyetlerini aynen gerçekleştirdik. (Aynı zamanda, aynı bütçe ile aynı bölgede)
- B. Proje faaliyetlerini hemen gerçekleştiremez, ertelerdik.
- C. Proje faaliyetlerini daha düşük bütçe ile gerçekleştirdik.
- D. Proje faaliyetlerini gerçekleştiremezdik.
- E. Diğer
(Açıklayınız.....)
.....)

Soru 32) Ajanstan hibe desteği almasaydınız aynı yatırımı ne kadar süre sonraya ertelerdiniz?

(Yukarıdaki sorunun 2. şikkını işaretlemeyiseniz lütfen bu soruyu cevaplandırmayınız.)
.....)

Soru 33) Projeniz kapsamındaki yatırımın gerçekleştirilmesi için, Ajans tarafından sağlanan hibe desteği olmasaydı gerekli kaynağı nasıl temin ederdiniz? (Lütfen aşağıdaki şıklardan yalnız 1 tanesini işaretleyiniz.)

- A. Kendi kaynaklarımızı kullanırdık.
- B. Banka kredisi alırdık.
- C. Başka kurum ya da kuruluşlardan hibe veya kredi alırdık.
- D. Proje için gerekli olan kaynağı temin edemezdik.
- E. Diğer
(Belirtiniz.....)

Soru 34) Aşağıdaki ifadeler için en uygun seçeneği seçin?

	Cazip	Cazip Değil	Fikrim Yok
Ajans tarafından sağlanan hibe miktarı			
Ajans tarafından sağlanan destek oranı			
Ajans tarafından yapılan ön ödeme yüzdesi			

Soru 35) Destek sürecinin uygunluğuna ilişkin görüşleriniz nelerdir?

1- Kesinlikle Katılmıyorum 2- Katılmıyorum 3- Fikrim Yok 4- Katılıyorum 5- Kesinlikle Katılıyorum					
	1 Kesinlikle Katılmıyor um	2 Katıl mıyor um	3 Fikrim yok	4 Katılıyo rum	5 Kesinlik le Katılıyo rum
Proje Başvuru Rehberi anlaşılırdı	☐	☐	☐	☐	☐
Proje süresince Ajans ile kolaylıkla iletişim kurabildik.	☐	☐	☐	☐	☐
Süreçte yaşanan sorunlarla ilgili olarak Ajans gerekli yardımı sağladı.	☐	☐	☐	☐	☐
Ajans ile sözleşme imzalama aşamasındaki prosedür makuldü.	☐	☐	☐	☐	☐
Projenin uygulanması için verilen süre yeterliydi	☐	☐	☐	☐	☐
Proje başvuru aşamasında danışman desteğine ihtiyaç duyuldu.	☐	☐	☐	☐	☐
Ajans tarafından sağlanan hibe miktarı cazipti	☐	☐	☐	☐	☐
Ajans tarafından sağlanan destek oranı cazipti	☐	☐	☐	☐	☐
Ajans tarafından sağlanan ön ödeme miktarı cazipti	☐	☐	☐	☐	☐

Soru 36) Ajans desteklerinden nasıl haberdar oldunuz (Birden Fazla seçenek işaretleyebilirsiniz.)?

- A. Ajansın tanıtım faaliyetleri
- B. Danışman firma
- C. Ajansın internet sitesi
- D. Firmalardan
- E. Basın
- F. Diğer (Belirtiniz.....)

Soru 37) İhtiyaçlarınıza uygun bir destek olması halinde Ajanstan tekrar destek almayı düşünür müsünüz?

- A. Evet
- B. Hayır

Soru 38) Ajans destek mekanizmasından memnun musunuz?

- A. Evet
- B. Hayır

Soru 39) 38. Sorunun cevabı “Hayır” ise nedeni aşağıdakilerden hangisidir (Birden fazla seçenek işaretlenebilir.)?

- A. Ajans mevzuatı ağır prosedürler içermektedir.
- B. Proje uygulama süresi yetersizdir.
- C. Eş finansman ve teminat zorunluluğu Kurumu finansal olarak zorlamıştır.
- D. Danışmanlık sistemi yetersizdir.
- E. Diğer.....
(Belirtiniz)

Diğer Hususlar (.....)

KAYNAKÇA

Doğu Anadolu Kalkınma Ajansı. (2010). *TRB2 Bölgesi 2011-2013 bölge planı*.

Doğu Anadolu Kalkınma Ajansı. (2016). *Hakkâri ilinde meyvecilik ve sebzeciliğin geliştirilmesi mali destek programı program kapanış raporu*.

Ekonomik İş Birliği ve Kalkınma Teşkilatı. (2019). *Better criteria for better evaluation*. Erişim adresi: <https://www.oecd.org/dac/evaluation/revised-evaluation-criteria-dec-2019.pdf>

Türkiye İstatistik Kurumu. (2021a). *Bitkisel üretim istatistikleri*. Erişim adresi: <https://biruni.tuik.gov.tr/medas/?kn=92&locale=tr>

Türkiye İstatistik Kurumu. (2021b). *Adrese dayalı nüfus kayıt sistemi*. Erişim adresi: <https://biruni.tuik.gov.tr/bolgeselistatistik/tabloOlustur.do>

DAKA

DOĞU ANADOLU
KALKINMA AJANSI

Doğu Anadolu Kalkınma Ajansı
Şerefiye Mah. Cumhuriyet Cad. 943. Sok. No:1
65140 İpekyolu / Van

2012 Yılı Hakkâri İlinde Meyvecilik ve Sebzeciliğin Geliştirilmesi Mali Destek Programı
Program Sonrası Değerlendirme Raporu

Aralık 2021

Kalkınma Ajansı Yayınları Bedelsizdir, Satılamaz